

ПРОБЛЕМИ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПІДСТАВІ НАБУВАЛЬНОЇ ДАВНОСТІ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ

PROBLEMS OF ACQUISITION OF PROPERTY RIGHTS ON THE BASIS OF ACQUISITIVE PRESCRIPTION (USUCAPTION) BY COURT DECISION

Зубачик Н.Б., суддя

*Галицький районний суд м. Львова
аспірант кафедри цивільного права та процесу
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Стаття присвячена дослідженню проблем набуття права власності на такі види об'єктів набувальної давності, для яких таке набуття відбувається за рішенням суду. Визначено підстави та умови набуття права власності, якими є сплив встановленого законом строку давнісного володіння річчю при добросовісному заволодінні нею, відкритому та безперервному володінні протягом вказаного строку. Доведено, що рішення суду та державна реєстрація є лише офіційним визнанням і підтвердженням факту виникнення в особи права власності на об'єкт набувальної давності.

Обґрунтовано, що в тому випадку, коли давнісний володілець звертається до суду для підтвердження свого права власності на майно за відсутності спору щодо цього майна та осіб, які його право не визнають або оспорюють, немає підстав для звернення до суду в порядку позовного провадження. Запропоновано вирішення питання про встановлення факту набуття права власності за загальним правилом проводити в порядку окремого провадження. Для цього потрібно доповнити розділ IV «Окреме провадження» ЦПК України главою 14 «Розгляд судом справ про встановлення факту набуття особою права власності на майно за набувальною давністю», якою передбачити особливості розгляду зазначеної категорії справ.

Обґрунтовано необхідність застосування судами України у випадку наявності спору про право, зокрема при оспорюванні права давнісного володітеля попереднім власником, положень ст.ст. 16 та 392 Цивільного кодексу України, які передбачають такий спосіб захисту цивільних прав та інтересів як визнання права (зокрема, визнання права власності) до набуття права власності за набувальною давністю.

Визначено умови застосування визнання права власності як способу захисту у вказаних правовідносинах. Проаналізовано судову практику визнання права власності та можливість набуття права власності за набувальною давністю на підставі такого способу. Запропоновано рекомендації для удосконалення чинного законодавства та судової практики щодо досліджуваних правовідносин.

Ключові слова: спосіб захисту цивільних прав та інтересів, набуття права власності за рішенням суду, визнання права власності, встановлення факту давнісного володіння, набувальна давність.

The article is devoted to the study of the problems of acquisition of ownership of such types of objects of acquisition prescription, for which such acquisition occurs by court decision. The grounds and conditions for acquiring the right of ownership are determined, which are the expiration of the statutory period of statutory possession of a thing in good faith, open and continuous possession during the specified period. It has been proved that the court decision and state registration are only an official recognition and confirmation of the fact that a person has the right of ownership over the object of the usucaption.

It is substantiated that in the case when the long-term owner applies to the court to confirm his ownership of the property in the absence of a dispute over this property and persons who do not recognize or challenge his right, there are no grounds to go to court with the claim. It is proposed to resolve the issue of establishing the fact of acquisition of property rights as a general rule in a separate proceeding. For this purpose, it is necessary to supplement Section IV "Separate Proceedings" of the CPC of Ukraine with Chapter 14 "Consideration of cases by a court on establishing the fact of acquisition of property ownership by a person under the usucaption".

The necessity of application of the provisions of Art. Art. 16 and 392 of the Civil Code of Ukraine, which provide for such a method of protection of civil rights and interests as recognition of the right (in particular, recognition of property rights), before the acquisition of property rights under the acquisitive prescription.

The conditions of application of recognition of the property right as a way of protection in the specified legal relations are defined. The judicial practice of recognition of the property right and a possibility of acquisition of the property right under the acquisitive prescription on the basis of such way is analyzed. Recommendations for improvement of the current legislation and judicial practice concerning the investigated legal relations are offered.

Key words: way of protection of civil rights and interests, acquisition of property rights by court decision, recognition of property rights, establishing the fact of ancient possession, acquisitive prescription.

Підставами виникнення права власності є різні обставини (юридичні факти), з якими норми права пов'язують встановлення правовідносин власності. Із набранням чинності Цивільним кодексом України (надалі – ЦК України) [1] запроваджено новий інститут – набуття права власності за набувальною давністю. Сучасне цивільне право розглядає набувальну давність як одну із первісних підстав набуття права власності.

Інститут набувальної давності досліджували такі вчені: П.Д. Гуїван, Н.В. Карлова, В.П. Маковій, Є.С. Сєверова, К.І. Скловський, Б.Б. Черепахін, В.І. Цікало та інші. Однак питання набуття права власності за набувальною давністю за судовим рішенням залишилося поза увагою науковців.

Судова практика у досліджуваній сфері також неоднозначна, немає чіткої норми, яка б визначала вид провадження, у якому слід розглядати питання набуття права власності за набувальною давністю. Верховний Суд висловлює досить суперечливі позиції щодо можливості

застосування у вказаній категорії справ визнання права власності як способу захисту. Вирішення таких питань набуває неабиякої актуальності та є метою цієї статті.

Згідно з ч. 1 ст. 344 ЦК України особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном протягом п'яти років, набуває право власності на це майно (набувальна давність), якщо інше не встановлено ЦК України.

Правова природа набувальної давності є особливою та дуже цікавою, оскільки, як влучно зазначив О.П. Печенний, фактичний стан у вигляді володіння і панування над річчю має наслідком за певних умов, зі спливом строку, однозначні юридичні наслідки у вигляді виникнення суб'єктивного права власності [2, с. 244].

П.Д. Гуїван вказує, що сплив тривалості набувальної давності разом із наявністю протягом її перебігу інших встановлених нормативно обов'язкових чинників при-

зводить до погашення давнісного володіння (воно вичерпало свій зміст) та отримання іншого суб'єктивного права – права власності [3, с. 41]. Вказані автори як підставу набуття права власності за набувальною давністю розглядають факт спливу встановленого законом строку давнісного володіння (давнісним слід вважати володіння, яке відповідає таким умовам: добросовісне заволодіння майном, вільне та безперервне володіння ним протягом встановленого строку [4, с. 56]).

Таке перетворення фактичного стану (давнісне володіння) в юридичний стан (право власності) відбувається у встановленому законом порядку, який насамперед залежить від об'єкта набувальної давності. ЦК України встановлено особливий порядок набуття права власності за набувальною давністю на деякі види об'єктів: на нерухоме майно, транспортні засоби, цінні папери право власності набувається за рішенням суду (ч. 4 ст. 344 ЦК України). Деякі автори вважають, що рішення суду в такому випадку також буде юридичним фактом, елементом юридичного складу як підстави набуття права власності, в який входять також сплив давнісного володіння та державна реєстрація [5, с. 652].

На нашу думку, такий підхід є помилковим. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав та їх обтяжень» державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (далі – державна реєстрація прав) – офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [6]. Державна реєстрація є не елементом юридичного складу, на підставі якого виникає право власності, а лише визнанням і підтвердженням того, що таке право вже виникло на підставі певного юридичного факту (чи юридичного складу). Те ж стосується і судового рішення.

Можна підсумувати, що підставою набуття права власності особою на річ за набувальною давністю є сплив встановленого у законі строку давнісного володіння такою річчю, яке можливе за умови добросовісного заволодіння нею, а також відкритого та безперервного володіння протягом вказаного строку. Однак для низки об'єктів (нерухоме майно, транспортні засоби) факт набуття особою права власності за набувальною давністю має бути підтверджений рішенням суду. В подальшому це право підлягає державній реєстрації.

У законі не передбачено, в якому провадженні повинне розглядатися питання про набуття особою права власності за набувальною давністю та яку вимогу повинна заявляти в суді така особа. Судова практика в Україні іде тим шляхом, що особа, яка звертається до суду з метою набуття права власності на майно за набувальною давністю, повинна подавати позов, предметом якого необхідно визнавати право власності.

Відповідні рекомендації містяться у п. 13 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5 «Про судову практику у справах про захист права власності та інших речових прав». Пленум роз'яснив, що можливість пред'явлення до суду позову про визнання права власності за набувальною давністю впливає з положень ст.ст. 15, 16 ЦК, а також ч. 4 ст. 344 ЦК, згідно з якими захист цивільних прав здійснюється судом шляхом визнання права. У зв'язку з цим особа, яка заявляє про давність володіння і вважає, що у неї є всі законні підстави бути визнаною власником майна за набувальною давністю, має право звернутися до суду з позовом про визнання за нею права власності.

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України одним зі способів захисту цивільних прав та інтересів дійсно може бути визнання права. Згідно зі ст. 392 ЦК України власник

майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

У судовій практиці зустрічається велика кількість рішень, якими задоволено саме позовну вимогу особи про визнання за нею права власності на річ на підставі позовної давності. Однак аналіз релевантних норм ЦК України не дозволяє дійти однозначного висновку про можливість застосування позовної вимоги про визнання права власності при набутті права власності за набувальною давністю, а правові висновки Верховного Суду до певної міри заперечують таку можливість.

Верховний Суд України та Верховний Суд при розгляді справ про визнання права власності неодноразово наголошували, що такий спосіб захисту не може використовуватися як спосіб набуття права власності, а застосовується лише для його підтвердження в тому випадку, коли особа є власником речі, однак її право не визнається, оспорується, вона втратила правовстановлюючі документи.

Так, у постанові Верховного Суду України від 22 березня 2017 року у справі № 522/12709/14-ц (провадження 6-2967ц16) зазначено, що можливість виникнення права власності за рішенням суду передбачена лише у ст.ст. 335 та 376 ЦК України. Крім того, таке право набувається лише з інших не заборонених законом підстав, зокрема з правочинів (ч. 1 ст. 328 ЦК України). Стаття 392 ЦК України не породжує, а підтверджує наявне у позивача право власності, раніше набуте на законних підставах [7].

Необхідно визначити, у якому вигляді провадження та з якою вимогою повинна звертатися до суду особа, яка претендує на набуття права власності за набувальною давністю, чи застосовний до цих випадків такий спосіб захисту як визнання права власності. При вирішенні питання про те, з якою вимогою повинна звертатися до суду особа, яка хоче набутти право власності за набувальною давністю, та вид провадження, у якому така вимога повинна розглядатися, необхідно також врахувати його процесуальні аспекти.

Так, у ЦПК України передбачено три види провадження: наказне, позовне та окреме. Ю.С. Червоний основною ознакою позовного провадження визначав наявність спору щодо права цивільного та наявність двох сторін – позивача і відповідача, між якими цей спір існує [8, с. 8]. Згідно з ч. 1 ст. 293 ЦПК України окреме провадження – це вид неповного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, які мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав чи підтвердження наявності або відсутності неоспоруваних прав.

М.М. Ясинок підкреслює, що в окремому провадженні завжди буде відсутній спір про право, оскільки спір про право є характерним лише для позовного провадження [9, с. 401]. Однак при набутті права власності за набувальною давністю здебільшого буде відсутнім як спір про право, так і класичний суб'єктний склад позовного провадження.

Так, сторонами у справах позовного провадження є позивач і відповідач. Р.Я. Лемик визначає відповідача як особу, яка, на думку позивача, порушила чи заперечила його суб'єктивні права чи інтереси, які охороняються законом [10, с. 43]. Очевидно, що у більшості випадків право особи, яка є давнісним володільцем майна, ніким не порушується та не заперечується, адже ця особа вільно та відкрито володіє і користується таким майном і саме вона є ініціатором судового процесу.

Інші особи, в тому числі і орган місцевого самоврядування, якого здебільшого і визначають відповідачем у справі, можуть на момент звернення до суду навіть не

здогадуватися про відсутність у давнісного володільця титулу власності на відповідне майно. Навіть якщо об'єктом набувальної давності є майно, попередній власник якого був відомий, він може не оспорювати та не заперечувати набуття права власності давнісним володільцем, що виключає можливість перебування такої особи у статусі відповідача.

У ЦПК України передбачений порядок передання безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність: заява про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність територіальної громади розглядається в окремому провадженні (глава 8 розділу IV «Окреме провадження» ЦПК України). На нашу думку, за загальним правилом саме в порядку окремого провадження повинно вирішуватися і питання щодо набуття права власності на майно за набувальною давністю (з тією відмінністю, що безхазяйна нерухома річ передається у комунальну власність саме рішенням суду, право власності у територіальної громади не існувало до цього рішення, а у випадку набувальної давності судовим рішенням лише встановлюється факт, що має юридичне значення – давнісне володіння протягом встановленого законом строку, який і є підставою набуття права власності).

Якщо відомий попередній власник об'єкта набувальної давності, то він повинен залучатися до участі у справі в якості зацікавленої особи, якщо ж власник невідомий – зацікавленою особою буде орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна чи залежно від виду майна інший компетентний орган. Тому вважаємо доцільним доповнити розділ IV «Окреме провадження» ЦПК України главою 14 «Розгляд судом справ про встановлення факту набуття особою права власності на майно за набувальною давністю», якою необхідно передбачити особливості розгляду зазначеної категорії справ.

По іншому буде вирішуватися питання з видом провадження у тому випадку, якщо інша особа (зокрема, попередній власник) оспорюватиме та заперечуватиме право давнісного володільця, якому тоді слід звертатися до суду із позовом. Якщо ж давнісний володільця, не дивлячись на наявність спору про право, звернувся до суду із заявою в порядку окремого провадження, необхідно керуватися правилом, визначеним у п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» № 5 від 31.03.1995 року: «У тому разі, коли буде виявлено, що встановлення підвідомчого судові факту пов'язане з вирішенням спору про право, суд відмовляє у прийнятті заяви до розгляду в окремому провадженні, а якщо це буде виявлено під час розгляду справи, залишає заяву без розгляду і роз'яснює зацікавленим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах» [11].

При зверненні до суду в порядку позовного провадження давнісному володільцеві слід заявляти вимогу про визнання права власності, оскільки таке право у нього виникло у зв'язку зі спливом встановленого законом строку давнісного володіння, однак воно не визнається або оспорюється іншою особою.

Застосування такого способу захисту як визнання права власності не буде суперечити загальним умовам, визначеним у ст. 392 ЦК України, оскільки право власності позивача вже виникло у зв'язку зі спливом строку давнісного володіння, однак не визнається або оспорюється іншою особою. Однак для усунення можливості різного тлумачення судами норми ст. 392 ЦК України, на нашу думку, її необхідно викласти у новій редакції, розширивши викладений у ній вичерпний перелік випадків можливого визнання права власності посиланням на інші випадки, встановлені у законодавстві.

Висновки. Підставою набуття права власності особою на річ за набувальною давністю є сплив встановленого у законі строку давнісного володіння такою річчю, який можливий за умови добросовісного заволодіння нею, а також відкритого та безперервного володіння протягом вказаного строку. Однак для низки об'єктів (нерухоме майно, транспортні засоби тощо) факт набуття особою права власності за набувальною давністю має бути підтверджений рішенням суду. В подальшому це право підлягає державній реєстрації.

У випадках, коли згідно з ЦК України право власності на окремі види майна за набувальною давністю набувається за рішенням суду, таке питання повинно за загальним правилом вирішуватися в порядку окремого провадження шляхом встановлення факту, що має юридичне значення – давнісного володіння протягом встановленого законом строку, який і є підставою набуття права власності. Тому вважаємо доцільним доповнити розділ IV «Окреме провадження» ЦПК України главою 14 «Розгляд судом справ про встановлення факту набуття особою права власності на майно за набувальною давністю», якою передбачити особливості розгляду зазначеної категорії справ.

Якщо право давнісного володільця не визнається або оспорюється іншою особою (зокрема, попереднім власником), то такий спір повинен вирішуватися в порядку позовного провадження шляхом пред'явлення позову про визнання права власності. У зв'язку із цим доцільно внести зміни в ЦК України, виклавши ст. 392 ЦК України в такій редакції: «Особа може пред'явити позов про визнання її права власності, якщо це право оспорюється або не визнається іншою особою, у разі втрати нею документа, який засвідчує її право власності, а також в інших випадках, встановлених законом».

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44, ст. 356 (зі змінами та доповненнями).
2. Харьковская цивилистическая школа: право собственности : монография / под ред. И.В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2012. 424 с.
3. Гуйван П.Д. Давнісне володіння майном як правова підстава набуття власності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 1. 2017. С. 36–42.
4. Zubachuk Natalia Conditions of acquisitive prescription (usucaption). *Recht der Osteuropaischen Staaten. REOS*. 01/20. С. 52–57.
5. Гражданское право : учебник : в 3 т. Т. 1. / Е.Н. Абрамова, Н.Н. Аверченко, Ю.В. Байгушева и другие; под ред. А.П. Сергеева. Москва : РГ-Пресс, 2011. 1008 с.
6. Про державну реєстрацію речових прав та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 51, ст. 553 (зі змінами та доповненнями).
7. Постанова Верховного Суду України від 22 березня 2017 року у справі № 522/12709/14-ц (провадження 6-2967ц16) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65537661>.
8. Цивільний процес України : підручник / За ред. Ю.С. Червоного. К. : Істина, 2007. 392 с.
9. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М.М. Ясинка. К. : Алерта, 2018. 604 с.
10. Цивільне процесуальне право : навч. посібник / С.В. Сенік, Р.Я. Лемик. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 424 с.
11. Про судову практику у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення : постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 31.03.95. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95#Text>.